
KNJIŽNA POROČILA IN OCENE

BOOK REVIEWS

Maja Godina - Golija, *Prehranski pojmovnik za mlade*. – Maribor: Aristej, 2006.
– 128 str., ilustr.

Ali ste kdaj premišljali o tem, kaj vse pojemo s hrano, za fizični obstoj človeka najbolj neobhodno dobrino? Odgovore na to zanimivo vprašanje je v svojem delu, ki ni namenjeno le mladim, ampak vsem, ki jih ta tematika zanima, iskala Maja Godina - Golija.

Avtorica je poznana kot priznana preučevalka urbanega načina življenja, ki je po zaposlitvi na Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU svoje delovno področje usmerila v raziskovanje prehrane. Številne razprave, članki in pregledi v strokovnih publikacijah pa tudi prispevki v časopisju, ki jih je napisala o prehranski kulturi na Slovenskem, so bili dobra podlaga za nastanek poljudnega in sintetičnega dela.

Piročniki in tudi pojmovniki so knjige dolgega trajanja. Bili naj bi vedno »pri roki«, ko se nam zatakne pri znanju o najrazličnejših, tudi najbolj vsakdanjih in najsplošnejših stvareh. Zato je tudi njihov vsebinsko-organizacijski koncept predvidljiv in razpoznaven. V tem pogledu tudi *Prehranski pojmovnik za mlade* ni izjema, dodana mu je le prava mera sproščenega pripovednega načina. Avtorica nas že v uvodnem poglavju s prigodnim dogodkom družinskega slavlja uvede v temeljne dileme prehranjevalnih navad in razumevanja prehrane. V pisani družbi vegetarijancev, presnojedcev, mesojedcev in onih, ki prisegajo na zdravo babičino kuhinjo in zagovarjajo vsak svoje poglede na hrano in prehranjevalne navade, se sprašuje, *ali res tako malo vemo, zakaj jemo to, kar jemo, in zakaj odklanjamo jedi, ki so bile in so še v določenih zgodovinskih obdobjih ali kulturnih okoljih popolnoma sprejemljive*. Prehrano pojmuje kot kulturno dobrino, ki je vpeta v zgodovinsko in družbeno okolje, in je ravno zato organski del celotnega načina življenja v vseh njegovih materialnih, družbenih in duhovnih dimenzijah.

Zgodovinski kontekst, ki ga zasledujemo v obravnavanem delu, je vsekakor trdna stalnica, ki daje oporo in smer pripovedi tudi v drugi strukturi pojmovnika. O prehrani človekovih daljnih prednikov na tleh današnje Evrope pred sto tisoč leti se je mogoče podučiti le iz arheoloških virov. Pregledu temeljnih prehranskih sestavin takratnih ljudi in načinov pridobivanja hrane v posamičnih časovnih obdobjih sledi še kratek pregled pripomočkov in posodja za pripravo in shranjevanje živil ter glavne značilnosti prehrane in prehranjevalnih navad pri nekaterih evropskih narodih.

Za skoraj tisočletno obdobje prehransko »pisanega« evropskega srednjega veka je bilo

avtorici na voljo več primerjalne literature in tudi slikovnih virov, ki jih je smiselno vključila v besedilo. Opisi zgodovinskih in družbenih razmer v tem dolgem časovnem obdobju so morda nekoliko preveč stereotipni in posplošeni, a so podlaga za kontrastno primerjavo prehranjevalnih praks višjih in nižjih družbenih plasti evropskega prebivalstva. Srednji vek nam predstavi kot obdobje inventivnosti v izboru živil, uvoženih začimb in pripravi jedi ter uporabi različnega kuhinjskega orodja in posodja. Seveda so veljale takšne razmere v socialno višjih plasteh prebivalstva, zlasti plemstva, bogatega meščanstva in cerkvene gospode. Avtorica poudarja, da je bila hrana vedno predmet prestiža, blaginje in statusni simbol. Po drugi strani je bila prehrana večinskega kmečkega prebivalstva v tem obdobju precej skromnejša in enoličnejša.

Naslednje, nadvse zanimivo poglavje bralca seznani s številnimi spremembami ob koncu srednjega veka. V kulturi prehranjevanja je bilo to prelomno obdobje. Odkritje novih svetov je prineslo mnogo sprememb tudi v prehranjevalne navade evropskih narodov. Z odkritjem Amerike in drugih kontinentov smo Evropejci odkrili krompir, fižol, koruzo, papriko, paradižnik, kakav in tobak, kavo, čaj, riž in druga živila, ki so danes samoumevne prehranske sestavine našega vsakdanjika. V preteklosti seveda ni bilo tako, se pa zato iz prehranskega pojmovnika podučimo o zgodovinskih poteh teh sestavin po Evropi in pri nas. Pomembno je, da so evropski narodi te sestavine sprejeli za svoje in so postale del marsikatere »nacionalne« jedi oziroma kuhinje.

Zgodovinsko obarvanemu pregledu prehranskih sestavin sledi poglavje »Od kaše do pice«. V njem nam avtorica v maniri klasične etnološke sistematike predstavi temeljne značilnosti prehrane po slovenskih geografskih območjih, ob tem pa poudarja, da so se te prehranske posebnosti začele spreminjati že v 19. stoletju z industrializacijo in večjo mobilnostjo prebivalstva. Prispodoba naslova kaže lok prehranskega preoblikovanja, ki bi ga danes lahko označili kot prehransko globalizacijo. Avtorica se skozi časovni presek pomudi ob prikazu prehrabnih sestavin in najpomembnejših vsakdanjih in prazničnih vrstah jedi večinskega prebivalstva na Slovenskem. Govori o geografskih in družbenih posebnostih in okoliščinah, v katerih so jedi nastajale, ter ugotavlja vzroke za spremembe v prehrani. Poglavje sklene z obdobjem slovenske osamosvojitve v 90. letih 20. stoletja, ko je sprememba družbenopolitičnega sistema v državi prinesla precejšnje novosti tudi v prehranjevalne navade njenih prebivalcev. Prehrano torej povezuje z družbenoekonomskimi in političnimi spremembami in tujimi vplivi ob liberalizaciji trgovine in uvoza, kar je vsekakor korak naprej k objektivnejšemu vrednotenju in razumevanju te sestavine v širšem družbenoekonomskem kontekstu.

Če je bila pozornost doslej usmerjena pretežno v obravnavo prehrane večinskega, torej kmečkega prebivalstva, nas naslednje poglavje popelje v svet meščanskih kulinarčnih spretnosti. Tudi v mestnem okolju sta družbena in poklicna sestava prebivalstva močno vplivali na prehranjevalne navade. Prazniki in delovni ritem vsakdanjika so zaznamovali vrsto, čas in sestavo jedilnih obrokov, ki so jih v premožnejših družinah povečini pripravljale služkinje ali kuharice. Pri uživanju hrane je bilo pomembno tudi njeno serviranje in etiketa pri

jedi. Hrana v mestnem okolju je imela še dodatno socialno in kulturno vlogo, saj so različne oblike druženja ob hrani prirejali zaradi družabnosti. Prehrana je, kakor pravi avtorica, *podobno kot nekatera druga področja meščanov, npr. stanovanjska in oblačilna kultura, govor, izobrazba in norme, predstavljala širok, vsakdanji spekter ravnanja in vedenja, ki je deloval kot sistem znakov in simboličnih oblik, v katerih se je izražal določen meščanski slog in okus*. Sprememba družbenega sistema po drugi svetovni vojni je ta sistem vrednot na zunaj v precejšnji meri preoblikovala, dejansko pa je nova družbenopolitična elita v prehrani prevzemala že znane in uveljavljene meščanske vrednote ali pa se jim je želela čim bolj približati.

Kuharsko znanje je gotovo ena osrednjih, zanimivejših tem etnološkega preučevanja prehrane. Čeprav po obsegu skromno, le osem strani obsegajoče poglavje nam podaja osnovne informacije o virih obvladovanja kuharskih veščin od antike do današnjih dni. Za etnologijo so vsekakor pomembna spoznanja o vplivih različnih ustnih in pisnih virov, gospodinjskih šol in kuharskih tečajev na prehrano slovenskega prebivalstva. Viri in uporaba znanj namreč razkrivajo sicer nevidne povezave med kulturami in nas odvrčajo od prehitrih sklepanj o avtohtonosti posamičnih kulturnih sestavin. Avtorica nas seznanja s kuharskimi knjigami, ki smo jih Slovenci bodisi prevzeli ali si jih prilagodili iz drugih etničnih okolij. Žal se ji tega poglavja ni posrečilo zaokrožiti s sodobnimi fenomeni, med katere npr. sodijo kuharice Jamieja Oliverja, pod katerimi se šibijo današnje police slovenskih knjigarn, ali z oceno številnih domačih in tujih kulinarčnih oddaj v slovenskih elektronskih medijih. Gotovo pa bi bilo poglavje o kuharskem znanju popolnejše tudi ob omembi prehranjevalnih iznajdljivosti prebivalstva v kriznih obdobjih naše ne tako davne preteklosti.

Poglavje o navadah pri jedi se logično navezuje na kuharsko znanje. Prav tako kakor bontoni za oblačilno in vedenjsko kulturo v določeni družbi nam tudi kulinarčni priručniki govorijo o oblikah prehranjevalnih navad skozi čas in o obnašanju ob mizi v različnih družbenih okoljih. Avtorica nam v sproščeni pripovedi predstavi načine serviranja hrane, število in vrsto obrokov, navade ob prehranjevanju in uporabo jedilnega orodja in posodja, vse pa niza skozi različne časovne in socialne vidike, povezane z letnimi prazničnimi in delovnimi (poklicnimi) ritmi človekovega vsakdanjika. Pri tem ne pozabi na sedanji čas, ki je z lokali hitro pripravljene hrane ustvaril v doslej tradicionalnih skupnostih nove prehranjevalne navade.

Kakor vse knjige o hrani tudi prehranski pojmovnik *Maje Godine - Golija* ni mogel mimo kulinaričnega bogastva Slovenije. Je pa pomembno, da to bogastvo uvede s kritičnim razglabljanjem o zgodovinskem, geografskem in socialnem kontekstu njegovega nastanka, razvoja in razširjenosti. Avtorica opozarja, da slovenska kulinarčna dediščina ni enovita in da za celotno slovensko ozemlje ne poznamo tipičnih slovenskih jedi. Slovenijo bi lahko razdelili na kar 60 kulinarčnih regij. S tem razbija uveljavljene stereotype in poudarja, da je pojem slovenska narodna jed nastal v 19. stoletju kot manifestacija slovenskih narodnih prizadevanj nasproti agresivnemu nemškemu meščanstvu. Ob naštevanju najznačilnejših slovenskih jedi upošteva predvsem njihovo razširjenost ali svojevrstnost, ki

je ne moremo najti v sosednjih kulinarčnih regijah *in jih zato Slovenci z veseljem predstavljamo kot svoje kulinarčno bogastvo*. Med takšne kulinarčne posebnosti uvrsti prežganko, alelujo, mavželj, polnjen želodec, močnik, kašo, bujto repo, tudi krompir, žlikrofe, gibanico, štruklje in potico. Za vse nam ponudi tudi kratko in jedrnato razlago.

V zadnjem poglavju avtorica podrobno predstavi prehranske pojme, ki označujejo živila, danes domača skoraj v vsaki slovenski kuhinji (sladkor, sladoled, margarina, konzerve, jušni koncentradi, otroška instant hrana). Ne pozabi tudi omeniti za današnji čas najznačilnejšega elementa prehranske kulture, tj. hitro pripravljena hrana, ki se vse bolj uveljavlja tudi pri nas. Mogoče bi lahko omenila tudi nasprotje temu pojavu, t. i. slow food restavracije. Morda bo kakšen bralec pogrešal tudi vire receptov in slikovnega materiala, ki so navedeni le delno.

To poglavje sicer obeta zanimive kulturne, družbene, filozofske in še kakšne druge diskurze, ki so bili deloma že razviti v prejšnjih poglavjih. Vendar pa nam avtorica »postreže« le z reminiscenco na članek nemškega etnologa o tem, kaj vse pojemo s hrano – ščepec družbenih norm, nekaj znanja, tehnološkega razvoja, žličko kulturnih vzorcev, okusa, nekaj zrnc ideologije, religije, svetovnega nazora in drugih značilnosti prehrane. S temi mislimi se nekako vrne na začetek svojega dela in zaokroži razglabljanja povabljenih na družinskem slavlju. Tudi bralec, ki se je sprehodil skoz slikovita in z ilustracijami bogato opremljena poglavja, postane marsikatero dotlej zamegljeno dejstvo mnogo razločnejše in osvetljeno. To pa je bil nedvomno tudi namen tega dela, ki ga bodo zaradi njegove pestrosti in sproščenega sloga z veseljem brali tudi dijaki, katerim je prvenstveno namenjeno.

Andrej Dular

Milan Grego in Rafko Dolhar, *Kanalska dolina/La Valcanale. Fotomonografija*.

– Ljubljana: Družina, 2007. – 280 str., ilustr.

Knjiga je tretja fotomonografija s fotografijami Milana Grega, ki jih je založba Družina izdala v zadnjih nekaj letih in ki predstavljajo lepote in zanimivosti pokrajin, kjer živijo Slovenci v Italiji. V vseh najdemo poleg lepih fotografij tudi tehtna besedila. V prvi, o Beneški Sloveniji (1998), je besedilo napisala Živa Gruden, v drugi, o Reziji (2001), pa Roberto Dapit, z uvodom pesnice Silvine Paletti. Tokrat je avtor Rafko Dolhar, dober poznavalec teh krajev, tudi sam domačin s Trbiža, uvod pa je napisal Mario Gariup, župnik v Ukvah, pisec številnih knjig o Kanalski dolini.

Vsi avtorji so imeli težko nalogo, kako zgoščeno podati zgodovino, geografijo, kulturo vsake od teh izredno zanimivih pokrajin in tako vsebinsko uvesti fotografije Milana Grega. Besedilo o Kanalski dolini, ki ima morda med vsemi temi pokrajinami najburnejšo zgodovino in najpestrejšo, najbolj prepleteno kulturno podobo, je Rafko Dolhar nanizal

v poglavja: Obča zgodovina, Cerkevna zgodovina, Geografska podoba, Sprehod po vaseh, Prebivalstvo, Gospodarstvo, Prazniki, ljudsko izročilo.

V poglavju Obča zgodovina začne s predrimskim obdobjem, v katerem naj bi v Kanalski dolini živeli keltski Karni, vendar o tem ni trdnih dokazov, nadaljuje se z odstavki o rimskem obdobju, obdobju barbarskih vdorov, slovanskim vdorom, frankovskim, bamberskim, habsburškim in italijanskim obdobjem.

V poglavju Cerkevna zgodovina zvezemo, da so bile Žabnice najstarejša fara – njena cerkev, posvečena sv. Egidiju, je bila omenjena že leta 1106, pa tudi, kdaj so nastale druge župnije. Omenjena je legenda o pastirjih, ki so leta 1360 našli podobo Matere Božje na Višarjah, od tedaj priljubljene romarske božje poti sosednjih narodov. Podan je tudi pregled pripadnosti doline različnim cerkvenim in posvetnim oblastem. V Kanalski dolini je bil močan protestantizem, za časa protireformacije pa je vidensko inkvizicijsko sodišče obsodilo herezije ukovškega in žabniškega župnika. Pod fašizmom in v času nemške zasedbe v drugi svetovni vojni so bili preganjani zavedni duhovniki, ki so vztrajali v bogoslužju v slovenskem jeziku. Danes se bogoslužje odvija v dvojezični slovensko-italijanski obliki v Žabnicah in Ukvah, medtem ko je cerkveno petje skoraj izključno slovensko.

Geografska podoba doline je izredno zanimiva, odprta na štiri kraje: na vzhodu proti Koroški in Kranjski – vas Bela Peč je bila do leta 1918 sestavni del dežele Kranjske, na jugu proti Posočju, na zahodu proti Furlaniji. V Žabnicah je najnižji razvodni prelaz v alpskem loku (813 m) razvodje med Črnim morjem in Jadranom. Vasi so posejane po prisojni strani doline in ob najrodovitnejših poljih so nastale najstarejše vasi, v katerih so se udomacili Slovenci: Žabnice, Ovčja ves, Ukve, Dipalja ves. V krajih z obrtniško, železarsko ali trgovsko pa tudi administrativno funkcijo (Lužnice, Naborjet, Trbiž) so se naselili Furlani in Nemci. Planine v Karnijskih Alpah – vrhnje planine Gorjane, Zahomško in Bistriško planino ter Dolinice uporabljajo Ziljani, Tinji log in Ukovške planine pa Žabničani in Ukljani.

V poglavju Sprehod po vaseh je avtor zapisal najpomembnejše značilnosti posamičnih krajev in njihove omembe v zgodovinskih zapisih. Omenjeni sta hudi povodnji leta 1903 (v knjigi je pomotoma zapisano 1803) in 2003, ko je huda ura porušila zvonik in poškodovala cerkev. Za bralce, ki si bodo zaželeli sami obiskati te kraje, pa je koristen podatek, da je po vrhovih Kanalske doline Slovensko planinsko društvo Trst zarisalo in z markacijami opremilo planinsko pot, ki se začne na tromeji nad Belo pečjo in doseže Tržaški zaliv pri Glinščici.

Prebivalstvo se je skozi stoletja zelo spreminjalo, dolina je bila vedno stičišče treh jezikovnih skupnosti – Slovanov, Romanov in Germanov. Vsaka zasedbena oblast je v dolino pripeljala svojo vojsko in upravo in povečala delež svojega prebivalstva. Tako, pravi avtor, se je narodnost prebivalstva večkrat zamenjala ali celo pomešala. Številčne ocene narodnostne sestave prebivalstva so stare približno 150 let, od prvega narodnostnega štetja, ki ga je leta 1846 opravil avstrijski strokovnjak Karl von Czoernig (v knjigi dosledno napačno Coernig) in je poznano kot Czoernigova etnografska statistika. Na podlagi njegovih po-

datkov, ki jih je pozneje revidiral Bogo Grafenauer, tudi na podlagi Kozlerjevih podatkov, naj bi tedaj v Kanalski dolini živel nekaj manj kot 3000 Slovencev in nekaj več kot 3000 Nemcev. Avtor navaja podatke za različna obdobja, zadnje uradno štetje v dolini pa je Avstrija opravila leta 1910, ko je bilo od približno 8600 prebivalcev doline 6400 Nemcev, 1700 Slovencev in le 10 govorcev italijanskega jezika. Po italijanski zasedbi doline se je povečalo število italijanskega prebivalstva, dokončno spremembo razmerja prebivalstva pa je povzročil sporazum med Hitlerjem in Mussolinijem, na podlagi katerega so Nemci in Slovenci lahko optirali za odhod v tretji rajh. Zadnje, po mnenju avtorja zanesljivo raziskavo je opravil pokojni domačin Salvatore Venossi: po njej je leta 1972 v Kanalski dolini živel 1268 Slovencev in 530 Nemcev. Tudi pozneje so bile opravljene še nekatere raziskave, tako je npr. leta 1983 Steinecke ocenil italijansko prebivalstvo doline na 7236 duš, skupno število domačinov pa je ocenil na 1650, od tega 895 Slovencev in 755 Nemcev. Današnje (2004) število prebivalcev Kanalske doline se je znatno znižalo ob zaprtju rabeljskega rudnika in odpravi avstrijsko-italijanske meje leta 2000, saj so se skrčila delovna mesta.

V poglavju Šolstvo podaja avtor pregled od časov, ko so za šolanje prebivalstva skrbeli duhovniki, cerkovniki in organisti. Ko je avstrijska država leta 1869 vpeljala obvezno šolanje, so na dvojezičnem ozemlju Koroške, tudi v Kanalski dolini, nastale t. i. utrakvistične šole. Po italijanski zasedbi so bile v Žabnicah, Ukvah in Ovčji vesi osnovne šole, v katerih je bil prvi dve leti slovenski učni jezik. S prihodom fašizma in Gentilejevo šolsko reformo sta iz šol izginila slovenski in nemški jezik, pouk je potekal le v italijanščini. Prvi poskus obnovitve poučevanja slovenskega jezika, čeprav v zasebni obliki, je bil vpeljan šele leta 1976. Pionirja sta bila ukovski župnik Mario Gariup in Salvatore Venossi. Avtor navaja, da od leta 1989 tečajji slovenščine, glasbe in računalništva potekajo v prostorih sedeža Slovenskega raziskovalnega inštituta v Ukvah (tega žal ni več, tečaj slovenščine pa teče pod okriljem Slovenskega kulturnega društva Planika. – Op. M. R.). Slovenščina se poučuje tudi kot predmet okolja v otroškem vrtcu in v osnovni šoli.

V poglavju Jezik avtor navaja, da so v Kanalski dolini doma štirje jeziki: italijanščina, furlanščina, slovenščina in nemščina in da gotovo slovensko govoreči prebivalci govorijo največ jezikov, saj poleg italijanščine navadno znajo tudi nemško, nekateri tudi furlansko. Tako kot v drugih večjezičnih in večkulturnih okoljih prihaja do razhajanja med rabo manjšinskega jezika v zasebnih in javnih položajih. Opaziti je tudi težnjo zmanjševanja prenosa slovenskega jezika na mlajše generacije, je pa opaziti tudi širjenje slovenskega jezika, tako pri otrocih kot pri odraslih. Od leta 2004 je bil na trbiški občini odprt Urad za manjšinske jezike, ki utegne, po mnenju avtorja, status manjšinskih jezikov dvigniti iz anonimnosti, prav tako pa bi k temu lahko prispevalo učenje manjšinskih jezikov v rednem šolskem programu.

Gospodarstvo Kanalske doline je, kakor opisuje avtor, bilo in je deloma še vedno vezano na štiri poglavitne dejavnosti: poljedelstvo z živinorejo, gozdarstvom in planšarstvom, pridobivanje železove in svinčeve rude, dejavnosti, povezane z mejno, sodno, administrativno in trgovsko vlogo teh krajev in turizem.

Krajše poglavje govori o Kmečki arhitekturi, ki je ohranjena v treh oblikah, to so redke ohranjene stare hiše po vaseh, kozolci in planinske koč.

V poglavju Prazniki in ljudsko izročilo opiše avtor najznačilnejše šege: žegen, ki je praznik vaškega patrona, praznovanje svetega Miklavža, na cvetno nedeljo blagoslov butare, ki ji pravijo *prajtelj*, na veliko noč postavitve božjega groba v cerkvah, o božiču, novem letu in svetih treh kraljih koledovanje, 27. decembra zvečer obhod fantov po vasi z *brino*, blazino iz smrečja v obliki srca, na dan nedolžnih otrok tepežkanje in na praznik svetih treh kraljev otroško odganjanje *pehtre babe*.

Ogled fotografij Milana Grega je kot popotovanje po naravi in kulturi Kanalske doline. Žal pa krajev, ki jih predstavlja, ne najdemo na objavljenem zemljevidu, saj ta vsebuje le glavne kraje in ničesar drugega, na njem ni niti planin niti najvišjih vrhov. Bralec bi ob branju in ob slikah večkrat pogledal na zemljevid, da bi videl, kje je kraj, o katerem teče beseda ali ki je upodobljen na fotografiji, a jih na zemljevidu ni. To je škoda, saj bi ravno povezava med besedilom, fotografijo in zemljevidom sestavila celovito podobo. Ob fotografijah tudi ni letnic, ki bi bistveno dopolnile njihovo povednost. Tudi napisi pod slikami so preskopi; marsikod bi zadoščal le stavek in bi bila informacija bistveno dopolnjena.

Pripombe so mišljene le za dobronamerno opozorilo avtorjem za primer ponovnega natisa. Obema avtorjema gre vse priznanje za pomembno in lepo knjigo; še posebno pa je treba poudariti dragoceno delo Milana Grega, ki je s svojimi fotografijami, objavljenimi v teh fotomonografijah, ovekovečil naravo in kulturo treh pokrajin.

Mojca Ravnik

Nevena Škrbić Alempijević in Kirsti Mathiesen Hjemdahl (ur.), *O Titu kao mitu.*

Proslava Dana mladosti u Kumrovcu. – Zagreb: Filozofska fakulteta, Srednja Evropa, 2006. – 476 str.

V zborniku, ki sta ga uredili Nevena Škrbić Alempijević in Kirsti Mathiesen Hjemdahl, so zbrani prispevki raziskovalcev, večinoma študentov in sodelavcev Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo na zagrebški Filozofski fakulteti, ki so se vključili v projekt *Politična mesta v transformaciji*. Projekt je temeljil na fenomenološki metodologiji, ki v središče postavlja praktično in občuteno stran doživljanja, konkretne postopke in doživljanje njegovih udeležencev. Večina raziskovalcev se je odločila, da bo preučevala dogajanje na dan mladosti v Kumrovcu, manj pa jih je omenjeni praznik, Kumrovec in druge kraje v povezavi s Titom ali na splošno življenje v socializmu osvetljevalo prek različnih dokumentov in zapisov.

Urednici v uvodnem prispevku z naslovom »Uvod. Politička mjesta u transformaciji« pojasnjujeta cilj projekta, fenomenološko metodologijo raziskovanja, dileme o sodelovanju

pri projektu, priprave na terensko delo, bistvene tematike in probleme, s katerimi so se spoprijemali raziskovalci, ter politizacijo in depolitizacijo raziskovanih prostorov. Pri tem sta se sklicevali na tujo in domačo znanstveno literaturo, dela hrvaških literarnih ustvarjalck (Dubravka Ugrešić, Slavenka Drakulić) in bistvene ugotovitve avtorjev prispevkov v obravnavanem delu. Poleg uvodnega je v zbornik uvrščenih še 21 prispevkov, razvrščenih v šest tematskih sklopov: Prazni prostori in prihodnje ruševine, Odmevi novejše zgodovine v Kumrovcu, Organiziranje in izvedbe proslave dneva mladosti v Kumrovcu, Materializacija politike, Kdo sodeluje pri proslavah dneva mladosti, Pripovedi o Kumrovcu – idealizacije in tabuji.

V razdelku *Prazni prostori i buduće ruševine* sta objavljena dva prispevka. Kirsti Mathiesen Hjemdahl v razpravi »Slijedeći neke od Titovih putešestvija. Interpretacija transformacija« na podlagi opazovanja v Kumrovcu, na Brionih in v Fažani, v Zagrebu, Beogradu, Ljubljani in Piranu razpravlja o propadanju arhitekturnih spomenikov in premične kulturne dediščine iz časa socializma. Prek propadanja stavb, izginjanja, hranjenja, prodaje in uporabe predmetov iz časa socializma (predvsem v povezavi s Titom) v muzejih, na boljšem trgu, v antikvariatu, gostilnah oziroma lokalih, posvečenih Titu, razmišlja o srečevanjih z nedavno preteklostjo in reinterpetaciji socialističnega imaginarija. V prispevku »Tito u Baranji. Dvorec Tikveš, tajnovitost i stvaranje mita« Aleksandra Vlatković razpravlja o (de)politizaciji dvorca Tikveš v Baranji, nekdanje Titove lovske rezidence, oziroma o konstrukcijah identitete kraja, v katerem so znane zgodovinske osebnosti, predvsem pa Tito, določen čas prebivale oziroma prirejale politične sestanke. Osredinja se na vlogo dvorca pri definiranju kraja (njegov politični, turistični pomen) in na spreminjanje odnosa različnih skupin do objekta.

V razdelek *Odjeci recentne povijesti u Kumrovcu* so uvrščeni trije prispevki. V prvem, »Tišina koja govori. Iz dokumentacije Marijane Gušić, osnivačice Muzeja u Titovem Kumrovcu« Karmela Kristić analizira gradivo iz osebne fonda Marijane Gušić, nekdanje ravnateljice Etnografskega muzeja v Zagrebu, direktorice Etnološkega zavoda Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti in ustanoviteljice kumrovškega muzeja (Titove rojstne hiše in muzeja na prostem). Pri tem avtorica premišljuje o skladnosti teženj Marijane Gušić s tedanjo ideologijo in o možnosti, da je izkoristila politično situacijo in Titovo rojstno hišo za uveljavljanje sodobnih muzeoloških prijemov in metod razstavljanja etnografskega gradiva, primerljivo s sočasnimi skandinavskimi zgledi. Posebno pozornost posveča življenju in delu Marijane Gušić, ustanovitvi muzeja v Kumrovcu po njenih zamislih in njen opis dneva mladosti leta 1962 v Kumrovcu. Razmišlja tudi o tem, ali (lahko) obstaja Kumrovec brez Tita. Marijeta Rajković se v prispevku »Ušpon in pad jednog političkog mjesta iz perspektive lokalnog stanovništva« sprašuje o življenju v »političnem kraju«, kakršen je Kumrovec, v primerjavi z življenjem v okoliških vaseh. Pri tem politizacijo in depolitizacijo kraja obravnava prek osebnih spominov, življenjskih zgodb in stališč domačinov ter analizira vpliv omenjenih procesov na njihovo vsakdanje življenje. Posebej je pozorna na vpletenost domačinov v praznovanje dneva mladosti leta 2004, na življenje

v Kumrovcu skozi zgodovinsko perspektivo in na Titovo navzočnost v njihovih domovih. Marija Kulišić v prispevku »Tito kao zaštitni znak Kumrovca? Mogući pravci budućih marketinških strategija« analizira trenutno situacijo in možnosti turističnega razvoja Kumrovca. Razpravlja o potencialu Tita kot blagovne znamke in evidentira mogoče vloge Muzeja 'Stara vas' Kumrovec, Vile Kumrovec, Doma borca in mladine ter Politične šole v razvoju Kumrovca kot turističnega cilja.

Štirje prispevki so objavljeni v naslednjem tematskem sklopu zbornika, *Organiziranje i izvođenje proslave Dana mladosti u Kumrovcu*. Zgodovinar Tvrtko Jakovina v prispevku »Tito je mladost, mladost je radost« predvsem prek začetka in konca Štafete mladosti analizira zgodovino praznovanja dneva mladosti. Omenjeni praznik obravnava kot bistveno strategijo za postavljanje in utrjevanje kulta osebnosti Josipa Broza Tita in perpetuiranje uradne jugoslovanske državotvorne ideje. V prispevku »'Mi smo folklor'. Kumrovečki pioniri i druge preobrazbe na proslavi Titova 112. rođendana« Nevena Škrbić Alempijević prek pustnega dogajanja in proslave dneva mladosti obravnava simbolno ikonografijo pionirske uniforme. Analizira asociacije, ki jih zbuja pionirska uniforma (kot del omenjenih praznovanj, pa tudi kot element balkanske pop-kulture, umetniških in raziskovalnih projektov in kot sprožilec osebnega stika s socialistično preteklostjo), pri čemer je zanimiv predvsem odnos do uniforme v različnih državah nekdanje Jugoslavije. Marijana Belaj je v prispevku »Tito poslije Tita. Kip Josipa Broza kao žarište obrednog ponašanja« prek opazovanja dogajanja v okolici spomenika, torej približevanja Titovemu kipu in njegovega čaščenja, dokazuje, da je Titov spomenik prostor projekcij in sporov med nasprotnimi političnimi glasovi. Ugotavlja, da kip zbuja postopke in čustva, podobna verskim, in da v Titovem kultu lahko prepoznamo znake nekakšne »ljudske pobožnosti«. Željka Petrović in Tihana Rubić v prispevku »'Druže Tito, mi ti se kunemo'. Uloga glasbe na proslavi Dana mladosti« na primeru Kumrovca kot kraja, ki v zavesti večine udeležencev simbolizira politično obdobje nekdanje SFRJ in zbuja spomine na Tita in njegovo delo, razmišljata o vlogi glasbe v manifestaciji, produkciji in izkoriščanju političnega prostora. V prispevku upoštevata tako glasbo, ki jo izvajajo spontano, in tisto, ki je del javnega programa organizatorjev proslave. Pri tem sta vlogo glasbe obravnavali prek njene izvedbe in ne le prek analize besedil.

V razdelek *Materijalizacija politike* so uvrščeni trije prispevki. »Kumrovec, nošnje i Marijana Gušić« je naslov prvega prispevka, v katerem Tihana Petrović Leš opozarja na politizacijo materialne kulture, konkretno kmečke oblačilne kulture. Prikaže uporabo t. i. narodne noše v glavnem za okras različnih političnih skupin in dogajanj. Opazovanje dogajanja na dnevu mladosti leta 2004 je avtorica povezala s teksti Marijane Gušić o nujnosti ohranjanja in primerni uporabi noše na folklornih prireditvah in z njenim razumevanjem noše kot kulturnozgodovinskega spomenika. V prispevku »Kreiranje identiteta mjesta« Jasna Dasović po gradivu terenskega dela na proslavi dneva mladosti leta 2004 raziskuje večpomensko identiteto Kumrovca. Njen cilj je bil odkriti mehanizme, prek katerih se prostor polni s političnimi vsebinami oziroma se prazni, pa tudi s podrobno analizo svojega raziskovanja pokazati na odnos med osebnim in kolektivnim (javnim)

spominjanjem ter vlogo spominjanja v kulturni transmisiji in v nastajanju novih pomenov. Jasmina Jurković v prispevku »Trgovanje Titom. Od 'komunističkog otpada' do suvenira« analizira produkcijo spominkov kot materializacijo in sredstvo konstrukcije identitete Kumrovca. Po njenem mnenju je bistveno vprašanje, ali kumrovški spominki oživljajo osebo in delo Josipa Broza Tita, hkrati pa razmišlja, ali spominki kot predmeti, ki se sicer razumejo kot »odpad zgodovine«, postajajo nosilci kolektivnega spominjanja v kontekstu dneva mladosti leta 2004.

V tematski sklop *Tko sudjeluje u obježavanju Dana mladosti* so prav tako uvrščeni trije prispevki. Robert Šešerko v prispevku »'Zar je zbilja Dan mladosti?' Školski glasovi u Kumrovcu« dan mladosti leta 2004 opisuje skozi prizmo kumrovške osnovne šole in ekskurzij nekaterih drugih hrvaških šol. Primerja praznovanje dneva mladosti v šolah in odnos učencev do Tita in Kumrovca v preteklosti in danes. Ugotavlja, da je ne glede na drugače definiran motiv ekskurzije obisk Kumrovca neizbežno povezan s Titom in komunizmom. V prispevku »Petorica mladih Hrvata putuju u 'dobra stara vremena'« Nenad Kovačić prek izpovedi petih mladih udeležencev proslave analizira zgibe mladih za obisk Kumrovca na dan mladosti leta 2004 in njihov odnos do Tita in socializma. Pri tem ugotavlja, da ne glede na generacijsko povezanost svojo udeležbo v praznovanju doživljajo na popolnoma različne načine in da različne razloge za sodelovanje lahko iščemo predvsem v njihovih različnih političnih prepričanjih in ambicijah. Danijela Birt pa v prispevku »O važnosti mjesta. Odakle svi ti ljudi na Danu mladosti?« analizira, od kod prihajajo obiskovalci na praznovanje dneva mladosti (leta 2004), pri čemer še posebej obravnava razmišljanja Istranov, Slavoncev, Slovencev in državljanov Bosne in Hercegovine. Razpravlja o možnih vzrokih za različna regionalna in nacionalna stališča do Tita in Kumrovca in pri tem poudarja predvsem različne osebne doživljaje informatorjev in splošne izkušnje prebivalcev določene regije oziroma države.

V zadnji razdelek, *Naracije o Kumrovcu: idealizacije i tabuji*, je uvrščenih največ prispevkov, in sicer kar šest. V prvem – »Tito – naknadna biografija« – Tomislav Pletenac primerja različne pripovedi o Titovem otroštvu in mladosti. Ugotavlja, da izražajo le delno resnico, ki se zaradi različne retorike sklada z različnimi ideologijami. Posebej se posveča primerjavi romaneskne biografije *Deček s Sotle* Milivoja Matošca in biografije, ki jo je napisal Jasper Ridley (*Tito: biografija*). Pri tem dekonstruira mite, naknadno vključene v Titove življenjepise, in dokazuje, da retorike in reprezentacije v Titovih biografijah kažejo na širše reprezentacijske strategije. S tem je biografija žanr, ki izraža piščeva politična prepričanja oziroma državno ideologijo. Zgodovinarka Magdalena Najbar-Agičić v prispevku »Od kulta ličnosti do detitoizacije. Prikazi Josipa Broza Tita u hrvatskim i srpskim udžbenicima povijesti« analizira predstavitev Josipa Broza Tita v hrvaških in srbskih zgodovinskih učbenikih za osmi razred osnovne šole, ki so jih učenci pri pouku uporabljali od 70. let 20. stoletja (tj. v 70. in 80. letih; v času razpada Jugoslavije, hrvaške tranzicije oz. predsedovanja Miloševića; sodobni učbeniki). Obravnava formalne in vsebinske elemente orisov Titove osebnosti in dela, pokaže na spreminjanje njegove podobe in upadanje po-

membnosti (od kulta osebnosti, ki je bil bistveni kohezivni element Jugoslavije, do marginalizacije njegove zgodovinske vloge v drugi svetovni vojni, v povojni notranji in zunanji politiki) ter opozarja na razločke v hrvaških in srbskih učbenikih. S tem problematizira javno uporabo/zlorabo zgodovine. V prispevku »'Tko će dobiti bitku na ovim stranicama?' Tekstovi iz knjige utisaka u Titovoj rodnoj kući« Petra Kelemen analizira vpise v knjigo vtisov v Titovi rodni hiši v letih 1946–1950, 1965–1966, 1990–1992 in 2004 in pripovedovanja obiskovalcev, ki so svoje misli v knjigo vpisali na dan mladosti leta 2004. Knjigo vtisov razume kot skupek zgodb o Titu in Kumrovcu, pri čemer se zaveda, da tudi nezapisani vtisi sestavljajo posebno zgodbo. Ivana Radovani je v prispevku »Izveščavanje o Danu mladosti. Medijska poruka u povijesnoj perspektivi« analizirala članke iz dnevnih in tedenskih tiskanih medijev ter televizijska poročila v letih 1965 (ob dvajsetletnici osvoboditve Jugoslavije), 1991 (ob razpadu Jugoslavije) in 2004. Iz njih razbira načine, na katere so se (de)konstruirali načini in razlogi praznovanja dneva mladosti v Kumrovcu, in (ambivalentni) odnos do Tita v različnih obdobjih. »Tko želi saslušati? Izkustva sa snimanja i prikazivanja dokumentarnog filma 'Borovi i jele. Sjećanje žena na život u socializmu'« je prispevek Sanje Potkonjak, v katerem prek življenjskih zgodb svoje babice, matere in sebe, izpovedi v dokumentarnem filmu in odzivov gledalk pri projekciji filma prikaže ženski pogled na socializem in s tem pluralnost zgodovine. Pri tem pozabo obravnava kot družbeni represivni mehanizem, osebne spomine pa kot rekonstrukcijski postopek ženske vsakdanjosti v socializmu in krepitev žensk kot subjekta zgodovine. V zadnjem prispevku v zborniku – »Sunčanim stazama. Autobiografske bilješke o ideologizaciji mladih u socializmu« – lingvist Velimir Piškorec piše kratke črtice iz svojega življenja, s katerimi je ponazorjena ideologizacija mladih v socializmu.

Težko je recenzirati knjigo, v kateri prispevki niso napisani v skladu s *tradicionalnimi akademskimi stili*, kakor je navedeno v uvodnem prispevku, pač pa esejistično, ker se to sklada z načinom, s katerim so sodelujoči iskali in razumeli znanje in se spoprijemali z lastnimi predsodki. Subjektivne interpretacije so namreč po mnenju raziskovalcev osrednje gibalno pri analizi kulture. Kakor je značilno za postmodernizem, je v ospredju etnografov pogled, njegov »jaz«, kar je v nekaterih prispevkih uporabljeno do skrajne mere. Nekateri avtorji namreč znaten del svojih prispevkov posvečajo analizi svoje preteklosti, vzgoje, svojih predsodkov in skoraj premalo pozornosti namenijo obravnavi glavne teme: navkljub dobrodošlemu subjektivnemu pogledu me je zmotilo predvsem to, da nekateri ne analizirajo osebnih izkušenj povezano z obravnavano temo, pač pa svoje izkušnje življenja v socializmu na splošno ali pa določenih segmentov, ki se kvečjemu posredno nanašajo nanjo. Kljub temu pa esejistični slog znanstveno knjigo spreminja v zanimivo branje, tudi za laike, kar je pravzaprav njena odlika. Raziskovalci so pokazali, da se značilnosti, stališča in izkušnje vsakega od njih na različne načine odtiskujejo v analizi, oziroma da prav taki osebni, subjektivni pogledi in glasovi razpirajo prostor za spominjanje na nedavno preteklost, s katero se mnogi prebivalci nekdanje Jugoslavije še niso »pomirili«.

Glede na poudarjen subjektivni raziskovalčev pogled na raziskovane teme se zdi primerno, da za sklep tudi sama uporabim osebni način pisanja in s tem nakažem na mogoče drugačno doživljanje objavljenih raziskovalnih rezultatov in na dejstvo, da ni mogoča enopodobna ocena obravnavanega dela, kar so si navsezadnje prizadevali pokazati tudi avtorji prispevkov v zborniku. Velik del prispevkov so napisali pripadniki moje generacije ali nekaj let mlajši (rojeni torej konec 70. ali v začetku 80. let prejšnjega stoletja); spomnili so me na doživljanje lastnega otroštva v socializmu, hkrati pa tudi presenetili z opisovanjem zadržkov in strahov pred obravnavo tem, povezanih s Titom, Kumrovcem in socializmom. Kakor ugotavljajo številni – pri tem se sklicujejo predvsem na slovenskega sociologa Mitja Velikonjo – v Sloveniji Tito in simboli v povezavi z njim danes večinoma spadajo v domeno balkanske pop-kulture. Na to kažejo tako karikature Tita v pustnih praznovanjih (letos sem npr. fotografirala v Tita našemljenega gospoda med govorom na pustni torek opolnoči, ko so v neko gostilno v medvoški občini pripeljali mrtvega pusta), uporaba pionirske uniforme in petje karaok »jugoslovanskih« pesmi na praznovanju 30. rojstnega dneva, ki sem se ga udeležila pred kratkim, ter splošno občudovanje in odobravanje fotografij s sprejema med pionirje na deklščini, ki sem jo junija dokumentirala v Ljubljani. Predvsem glasba umetnikov iz bivše skupne države je med mojo generacijo (ali pa vsaj med mojo družbo) precej priljubljena in sestavni del vsake zabave, na kateri se predvaja (»plesna«) glasba ali prepeva. Zelo priljubljeni so tudi televizijski skeči in javni nastopi, v katerih igralci imitirajo Tita (med najbolj poznanimi je Ivo Godnič). Eden mojih sorodnikov ima v spalnici Titov doprski kip, Titova slika pa visi v enem od prostorov kar dveh po interesih zelo različnih društev, katerih članica sem. Niti ljudje, ki so sicer socializem predvsem zaradi zatiranja vere ali odvzema premoženja občutili kot nepravilčen politični sistem, v naključnih pogovorih z mano niso implicitno izražali sovraštva do Tita, niti nisem, v nasprotju z avtorji prispevkov in nekaterimi njihovimi informatorji s Hrvaške, pri nikomer zaznala strahu pred izražanjem projugoslovanskih stališč. Titove rezidence v Sloveniji, npr. v Brdu pri Kranju ali na Bledu, so danes elitni objekti, katerih vrednost zaradi povezave s Titom kvečjemu raste. V Kumrovcu pa je, kakor kaže, ravno nasprotno. Sama za tamkajšnji muzej na prostem sploh nisem vedela, dokler ga nisem leta 2002 zaradi dolgčasa med dopustom v bližnjih toplicah obiskala kot turistka (pri tem pa so mi najbolj ostale v spominu slabe ceste v okolici in kokoši, ki so se sprehajale po vasi, Titove rojstne hiše pa se praktično ne spomnim). Specifičen odnos Slovencev do Tita in z njim povezanih predmetov oziroma krajev opažajo tudi avtorji prispevkov v zborniku, ki pogosto navajajo izjave slovenskih udeležencev dneva mladosti leta 2004 in analizirajo njihov odnos do Tita, pionirske uniforme oziroma socializma na splošno. Tudi zaradi teh omemb je delo zanimivo za slovenske bralce.

Seznami literature in virov na koncu vsakega prispevka kažejo na to, da gre za projektno delo več raziskovalcev, saj se ista znanstvena dela pojavljajo v več seznamih (avtorji se sklicujejo predvsem na skandinavske, kar je razumljivo glede na projektno povezavo z Norvežani, in hrvaške vire). Pregled nedavne hrvaške etnološke produkcije, tako Oddelka

za etnologijo in kulturno antropologijo na zagrebški Filozofski fakulteti kakor Inštituta za etnologijo in folkloristiko, pa kaže na to, da se naši sosedje intenzivno ukvarjajo z aktualnimi vprašanji in vedno bolj uspešno popularizirajo etnologijo kot aplikativno vedo.

Saša Poljak Istenič

Jiří Bartmiňski, *Jazykovoj obraz mira. Očerki po etnolingvistike.*

– Moskva: Izdatel'stvo »Indarik«, 2005. – 527 str.

V knjigi *Jezikovna podoba sveta. Razprave o etnolingvistiki* so zbrane in v ruščino prevedene razprave Jiříja Bartmiňskega, napisane od leta 1973. Zbornik je nastal na pobudo Svetlane Mihajlovne Tolstaje, ruske etnolingvistke, saj Bartmiňski velja za utemeljitelja poljske etnolingvistike in enega od začetnikov vzhodnoevropske etnolingvistike sploh.

V uvodu urednica predstavi širino in pomen delovanja Bartmiňskega za razvoj etnolingvistike. Bartmiňski ruši meje med dialektologijo in folkloristiko ter med lingvistiko, folkloristiko in etnologijo (kulturno antropologijo). Zanj je človek, njegovo delovanje in zavest območje jezika.

Knjiga je razdeljena na štiri dele: 1. Kultura v ogledalu slovarja, 2. Jezikovni stereotipi, 3. Tekst in slog, 4. Poetika folklore; v vsakem razdelku je zbranih pet do devet razprav.

V prvem delu knjige Bartmiňski predstavi predvsem tri med seboj povezane teme: etnolingvistiko, povezavo jezik – kultura in etnolingvistični slovar ter predstavi terminologijo.

Bartmiňski etnolingvistiko opredeli na podlagi vezi med jezikom in kulturo. Pri tem je osrednje vprašanje, kako je zunajjezikovna resničnost interpretirana z jezikom v komunikaciji. Bartmiňskemu jezik ni le orodje komunikacije v družbi, temveč je eden od gradnikov kulture, saj skoz jezik lahko razberemo in spoznamo verovanja, šege, kulturo. V ospredje postavi besedo (čeprav jo označi za nesamostojni znak v jezikovni komunikaciji), ker naj bi bila sama po sebi cel svet. Etnolingvistika je bliže etnologi oz. kognitivni antropologiji kot etnologiji, saj ta raziskuje bolj objektivno, pri etnolingvistiki pa je v ospredju subjektivna rekonstrukcija karte sveta, ki je odtisnjena v jeziku.

Poudarja, da v etnolingvistiki delitev na sinhrono in diahrono ni smiselna, saj etnolingvisti preučujejo podatke iz preteklosti, ki so bili vzeti iz znanstvenih del 19. in 20. stoletja in tudi iz sodobnosti. Hkrati pa raziskujejo tudi današnje stanje, saj je funkcija jezika postala še posebno pomembna in zanimiva z vidika socialnega in kulturnega pomena. Etnolingvisti zanimajo tudi novonastali, aktualni koncepti, ki so povezani z vsakdanjim življenjem, npr. »pravice človeka«, »mestno prebivalstvo«, »mirovni proces«, »globalizacija življenja«, »majhna domovina«.

Temeljna pojma etnolingvistike sta *jezikovni stereotip* in *jezikovna (kulturno-jezikovna) karta sveta*. Jezikovno karto sveta lahko razumemo tudi kot »naivni« zemljevid, leži v

osnovi jezika, v gramatičnih strukturah in pomenih besed, pa tudi v strukturi in smislu besedil. Karta vsebuje jezikovne stereotipe; to so besede in predstave, ki so se usidrale v družbo. Njihova rekonstrukcija in opis služita t. i. kognitivni definiciji.

Karto sveta Bartmiński razdeli na dva dela, in sicer na objektivni del (*das sprachliche Weltbild – jezikovna podoba sveta*) in na subjektivno stališče do sveta (*view of the world – pogled na svet*). Hkrati poudarja, da karta sveta ni preslikava realnosti, temveč interpretacija realnosti.

Jezikovni stereotip je predstava o predmetu, ki je nastala v mejah določene kolektivne izkušnje in opredeljuje to, kar ta predmet predstavlja, kakšen je videti, kako deluje itn. Ta predstava nam je dostopna skoz jezik in predstavlja kolektivno vedenje o svetu (npr. *sonce je nebesno telo, ki nas greje, zjutraj vzhaja, zvečer zahaja* itn.). Eno od meril za stereotipnost je ponavljanje oznake (npr. *zlato sonce*).

Nadalje Bartmiński razloži še sledeče etnolingvistične termine: *vidik* (*точка зрения*) (subjektivno-kulturni faktor, ki opredeljuje način govora o objektu in vključuje njegovo kategorizacijo), *simbol* (predstava o predmetu, ki nadomešča drugo predstavo v mejah širšega jezikovnega polja) in *faseta* (etnolingvistični metajezikovni termin za opis stereotipov; del, ki se pojavlja kot element kulturno-jezikovnega stereotipa in predstavlja projekcijo subjektovega vidika na objekt). Bartmiński uvaja tudi pojem *profilem razumevanja*: različni profili ne pomenijo različnega razumevanja, so vsota smislov v mejah določenega pomena.

V članku je predstavljeno tudi eno glavnih del etnolingvistov, tj. *Slovar narodnih stereotipov in simbolov* z območja Poljske in deloma zajema tudi stereotipe izseljencev. Gre za poskus rekonstrukcije poljske tradicionalne karte sveta in človeka z etnolingvističnimi in folklorističnimi metodami. V njem je zbran slovar stereotipov, v jeziku in kulturi uzaveščenih značilnosti za poimenovanje predmetov. Izogiba se jedrnatim definicijam in skuša čim celoviteje podati kulturne stereotipe (npr. *o soncu, dežju ...*). Slovanska definicija je sestavljena iz razlage človeka, ki se s področjem ne ukvarja poklicno, ter upošteva verovanja in rituale, ki so dokumentirani v etnolingvističnih delih. Bartmiński poudarja, da le z upoštevanjem kulturnega nabora lahko pravilno razumemo jezikovne tekste (to velja predvsem za interpretacijo metafor, še posebej o prvinskih elementih, ki jim narodova tradicija pripisuje oživljajoče bistvo in zato določa pravila, kako se vesti v njihovi bližini). Slovar časovno ni omejen le na sinhrono ali diahrono, saj ti časovni razsežnosti ne moreta biti ločeni.

V drugem delu knjige se Bartmiński posveča podrobnejši preučitvi jezikovnih stereotipov oz. ponavljajočega se v jeziku, kar utemeljuje z dejstvom, da iz stereotipizacije lahko razberemo mitološko mišljenje. Poudari teorije Adama Schaffa, Ute Kvasthoff in Patnema, sam pa se pri obravnavi jezikovnega stereotipa opre predvsem na Lippmanna, za katerega je stereotip shematična in enostranska pretvorba nekega pojava/stvari v glavi človeka in hkrati mnenje o njem, ki ga je dobil od okolice še pred srečanjem s samim objektom. Lippmann pripisuje stereotipu funkcijo ekonomije poznavalskih prizadevanj

in ustvarjanje osebnosti določenega okolja. Vendar pa je stereotip po besedah Kepejškega nujen element splošnega jezika in kode kulture.

Bartmiński razloži potek stereotipizacije s subjektivno kategorizacijo pojavov in hkrati s konvencijo (dogovori, tradicija) in ponavljanjem. Proces ni omejen z ljudmi, etičnimi, regionalnimi, profesionalnimi skupinami, temveč obsega vse, kar povprečen človek pozna in prevzame za svoje cilje, da si ustvari določen model sveta in scenarij svojega bivanja v njem. Ta model sveta ni odsev realnosti, temveč interpretacija in projekcija.

Ravni stereotipizacije so različne, kazalniki pa so ponovljivost, značilnosti predmeta v različnih izjavah in njihova zakoreninjenost v značilnostih jezika, predvsem v pomenih besed, o čemer lahko presojamo na osnovi besedotvornih derivatov, metafor, frazeologije, rekov in pregovorov, pa tudi na podlagi semantično povezanega teksta. Čim večkrat se predznak pripisuje predmetu v spontanah izjavah ali v odgovoru na vprašanje, stalnejši je. Če je stereotip socialno zakoreninjen, ni neogibno tudi jezikovno zakoreninjen, medtem ko jezikovna zakoreninjenost pomeni tudi socialno zakoreninjenost.

Bistvena lastnost stereotipa je napačna, netočna subjektivna posplošitev, zato stereotipi pogosto vsebujejo predsodke in posledično negativno oceno: *Ni boljše laži, kot je stereotip* (Lipmann, v Bartmiński, str. 159). Včasih stereotipi kljub vsemu vsebujejo realna dejstva, npr. predstave o poklicu in orodju (npr. *kmet – traktor*), vendar imajo dodane emocionalne ocene, ki so drugotne.

Stereotipe najdemo predvsem v pogovornem in umetnostnem jeziku. Nasprotno pa vrsti, ki težijo k objektivizaciji in intelektualizaciji, predvsem znanstveni in uradni jezik, ustvarijo svoje, »intelektualne« stereotipe, ki niso v funkciji emocionalnega načina urejanja sveta.

Bartmiński nadalje poda zglede jezikovnih kart sveta in stereotipov. Predstavi stereotipe o kozmosu, živalih, rastlinah, nekaterih narodnostih, poklicih, o različnih etničnih skupinah, nacionalni kuhinji, posebnostih oblačil, stereotipe o nekaterih regijah in mestih ter stereotipe, povezane z družino in družinskimi vlogami.¹ Omeni tudi mednarodne stereotipe, npr.: *Švicar je natančen, črnc je delaven, Škot je škop* ipd. Stereotipi se pojavljajo tudi pri mitoloških (*čarovnica, hudič, škrat ...*) in ideoloških (*napredek, revolucija, levi, desni ...*) predstavah.

V tretjem delu knjige se Bartmiński posveča tekstu in slogu. Vprašanje, ki je pri lingvistični tekstologiji v ospredju, je predvsem razmerje med besedilom in stavkom. Pri opisu problematike se opre na teorije D. Šifrin (razmerje med strukturo in funkcijo, tekstom in kontekstom, med jezikovnim diskurzom in socialno komunikacijo v širšem smislu) in G. Helbiga.

Bartmiński tekst opredeli kot nadfrazno jezikovno enoto, makroznaček, ki ima opredeljene žanrske in stilistične predznake ter podaja celostno semantično in komunikativno interpretacijo. Osredotoči se na slovstveno folkloro, kjer so teksti podvrženi procesu

¹ Bartmiński je posvetil dva članka specifičnim stereotipom, in sicer stereotipoma *mati* in *Nemec*.

stabilizacije na ravni družbene norme in so razumljeni kot celotni znaki (npr. *anekdota, pregovor*). Sicer sta vsem svetovnim kulturam poznana dva jezikovna sloga (kolikor jezik predstavlja pragmatično in mistično): pogovorno vsakdanji slog in umetniški slog. Tvorita minimalni sistem, ki je elementaren in nereduciran. Zanju so značilne pomanjševalnice, ponavljanja določenega tipa in semantične transformacije.

Jezik slovstvene folklore je opredeljen s pripadnostjo dialektu, hkrati pa vsebuje vrsto medregionalnih in nadregionalnih elementov. Medregionalni elementi se pojavljajo delno, kot besede za poimenovanje človeka in obkrožujočega sveta (npr. *dekle, ljubezen, konj, voda, iti, lep ...*). Jezik slovstvene folklore teži k temu, da bi postal interdialekt, tako da odstrani ozke dialektizme ter jih zamenja z za razna narečja splošnimi formami. Tako slovstvena folklor postane rezultat dvoje faktorjev: 1. notranjih, strukturnih (ustvarjajo določene zahteve v odnosu do fonetične, gramatične, leksične strani jezika), 2. zunanjih (nastanejo kot posledica migracij iz vasi v vas, iz roda v rod in tudi z uporabo istih iztočnic kakor v literarnem jeziku, jeziku sosedov itn.).

Bartmiński razloži tudi pojav folklornosti: folklorna besedila se od izjav v pogovornem jeziku ločijo po tem, da se tvorijo po spominu in ne vsakič znova v procesu komunikacije. So rezultat kolektivnega dela in spadajo v t. i. jezikovni kliše (termin Permjakova, 1970), ki ima zaprto semantično, sintaktično in leksično formo. Struktura celega teksta se podreja zakonu tipizacije situacij, akterjev, predmetnih motivov, jezika. Začetek in konec teksta sta vedno stalna. Strjeni fragmenti teksta imajo status ponavljajočih se formul (*K nam je prišla srečna vest ...; Nekoč je živel starec, ki je imel tri sinove ...*).

V slovstveni folklori za najrazvitejšo velja poezija. Jezik pesmi se oblikuje v procesu dolge simbioze besed in glasbe, je t. i. pevski jezik, in hkrati temelji na dveh sistemih: na sistemu jezikovnih elementov in na sistemu, povezanem z glasbo. Druga svojevrstnost folklorne poezije je ritem: pesmi so razbite na kitice, povezane glede na petje in njegove zakonitosti. Baza ritmičnih elementov je stih – stavek, za regulacijo ritma se uporabljajo morfološki dvojniki.

Velik pomen v slovstveni folklori ima tudi poetični slog. Folklorno-poetični slog operira z določenim omejenim naborom leksičnih poetizmov, npr. *velika, globoka voda, dolina, soba, ... ko, kjer, kakor, tak, vsaj ...*, in njihovimi narečnimi različicami. Poetično sredstvo so tudi pomanjševalnice, ki se jih uporablja ali jih uporabljajo za regulacijo ritma in kot orodje ritmičnosti, hkrati pa so tudi kazalnik poetičnega sloga. Strukturno-poetično funkcijo imajo predvsem pomanjševalnice, tvorjene iz besed, ki navadno nimajo predvidene takšne oblike, npr. dnevi v tednu (*sobotica*), poimenovanje elementarij (*zemljica*), dogodkov (*porokica*), nekaterih pridevnikov (*visokcan*) in celo glagolov (*hodkati*) ... značilno pesemske so pomanjševalnice lastnih imen (*Janko, Katka ...*).

Specifičen, značilen le za folklorne besede in forme, je skupek elementov jezika, ki jih vaški prebivalec pozna le v pasivni formi in jih razume enako kot njegovi bližnji ali daljni sosedje, tj., ko besede poznajo, vendar jih ne uporabljajo. Veliko takšnih poetizmov se rodi pri geografskem stiku dveh narečnih sistemov.

Med poetična sredstva sodijo tudi ponavljanje (najlažji člen realizacije poetičnega načela ekvivalentnosti sledečih si elementov), paralelizem (semantična varianta ponavljanja) in simbolizem (reduciran paralelizem), ki jih Bartmiński posebej poudari. Ponavljanje je stilistična dominanta v slovstveni folklori (najpogosteje in najlepše razvidno v obrednih žanrih). Ponovitev vrstic, kitic, posamičnih besed deluje kot upočasnjevanje ali celo zaustavitev semantičnega toka izražanja; ustvarja obredni čas, mitično »večno sedanjost« ter pripomore k povezanosti teksta, kaže na začetek kitice in celega dela itd. Včasih ima retorično impresivno funkcijo. Najsplošnejša funkcija ponavljanja je povezana z identifikacijo z idealnim obrazcem, kjer vsaka stvar ustreza svoji globlji nalogi (*bojevnik se bojuje, plesalec pleše*). Paralelizem je semantična različica ponavljanja in ustvarja podobnost (če ne že identičnost) pri zunanji različnosti. V osnovi paralelizma leži dejstvo iz narave ali sveta človeka (npr. *leska šumi = dekle joče*).

Stalne strukturne sheme se pojavljajo tudi v pregovorih, ugankah, zagovorih.

Bartmiński opaža, da v sodobni slovstveni folklori svoj pomen izgubljajo osnovni principi ponavljanja, paralelizma in simbolizma, ki temeljijo na animističnem pogledu na svet, na enosti človeka in sveta kot žive celote. Ta desakralizacija karte sveta vodi k večji prozaičnosti jezika slovstvene folklore in k oslabitvi vezi s tradicijo (to je vidno v sodobnih zapisih tekstov).

V zadnjem članku tretjega poglavja Bartmiński obravnava folklorni tekst kot predmet folkloristike. Poudari problematiko zbiranja slovstvene folklore: če zapišemo tekst in ob tem ne opišemo okoliščin, nismo zapisali ničesar. Zapis folklornega teksta morajo spremljati še drugi sistemi znakov, ki zapišejo neverbalno izražanje. V slovstveni folklori se ta celota kaže v reprodukciji, ki je vedno vezana na kontekst. Slovstvena folklorja je namreč ustni pojav, zato zapis besedil ne spremeni le substanc jezika, temveč modificira obstoj slovstvene folklore. Ker se nekatere zvočne in semantične karakteristike ohranijo tudi ob zapisu, sam zapis ustnega besedila tega še ne naredi za pravi pisni tekst, prav tako kakor branje takega teksta še ne naredi za resnično govorjeno besedilo. Izdani zapisi tekstov slovstvene folklore ostajajo ustni/govorjeni teksti, ne glede na drugačen način prenosa (zapisa). Takšen tekst tako ali drugače predaja le ustno sporočilo.²

Za slovstveno folkloro je značilno, da je reproducirana (enkratno sporočilo je nereproducirano). Forma reprodukcije je dvojna: 1. tekst je lahko sporočen enemu in istemu prejemniku le enkrat (govor), 2. tekst je enemu in istemu prejemniku sporočen večkrat (slovstvena folklorja): tekst je tematsko in formalno-jezikovno stabiliziran, tj. kliše, vendar motivacija celotnega pomena ni preprosta in neposredna, ne da se ga razumeti dobesedno, smisel teksta se pojavlja kot vsota pomenov.

Tekst slovstvene folklore ima dialoško strukturo, ki se razbere pri slušnem sprejemanju v trenutku njegovega posredovanja. Dialoškost je posledica ustnosti istočasno, ko

² Bartmiński v ustno sporočilo poleg slovstvene folklore uvršča še enkratno sporočilo in govoricu. Ti tipi se razlikujejo predvsem pragmatično – odnos tvorcev in prejemnikov. Značilnost vseh treh pa je, da se hranijo le v spominu ljudi.

se ustna forma jezika stalno obnavlja v procesu medsebojnega delovanja ljudi (vprašanja sogovorcev drug drugemu).

Bartmiński sklone, da naj bi v središču preučevanja in raziskav še vedno ostajal tekst slovstvene folklore, saj konteksta ne moremo preučevati brez dobesednega razumevanja teksta.

Četrty del knjige, Poetika folklore, nam najprej predstavi koncept formule Alberta Lorda, ki je formulo opredelil kot rezultat ustne forme njenega obstoja. Lordova teorija posebno pozornost posveča komunikativni situaciji tvorca, ki izhaja iz mehanizma tvorbe teksta, iz težnje pokazati vlogo formule v tem procesu. Za ta proces je pomembno ločiti dva tipa razumevanja: 1. stereotipi (tvorjeni so po spominu brez sprememb ali le malo modificirani), 2. konstrukcije ali besedne skupine, ki jih tvorec tvori v procesu sinteze.

Po mnenju Lorda je glavni faktor za nastanek formul pomanjkanje časa (in na splošno pogojev) za premislek in izbor elementov – v vsakdanjem pogovornem jeziku je pogostejše kakor v poetičnem narodnem jeziku.

Bartmiński ima za svojevrsten paradoks, da Lord ne gre iz okvirov poetičnega jezika, da ni pozoren na druge funkcionalne variante ustnega jezika in predvsem na material pogovornega jezika.

V nadaljevanju se Bartmiński ukvarja z ritualno funkcijo slovstvene folklore.

»Sacrum« se v slovstveni folklori pojavlja predvsem v sami zgradbi teksta in formah obstoja v jeziku, slogu, poetičnih prijemih, v možnostih modeliranja opisa sveta. Idealen folklorni tekst funkcionira kot neavtonomen del celotne situacije. V poetiki slovstvene folklore je zelo pomembno ponavljanje z vsemi svojimi formami in variantami, najtesneje pa je povezano s sakralnim pogledom na svet (je tudi njegov rezultat in sredstvo njegovega izražanja). Označuje ga ritualna funkcija, ki je najstarejša in je tudi njegova osnova. Termina, ki ju Bartmiński uvaja v zvezi s ponavljanjem, sta *repeticija* in *reduplikacija*. Upoštevajoč samo besedo in njen kontekst, ponavljanja razdeli na jezikovna (formalne enote in smiselne enote) in zunajjezikovna (konstruktivne enote in pragmatične enote). Glavna in najbolj prvotna so pragmatična ponavljanja, npr. ponavljanja ritualnih gest v ljudski medicini (ponavljanje spremlja gesto). Ponavljanje se v procesu spremeni v stalno formo, ki mora biti v določenih okoliščinah ponavljana v strogo določeni formi in v določenem številu (ponavadi trikrat). Če formula postane tekst, sestavljen iz vrste povedi, njegove komponente postopno uhajajo nadzoru gramatičnih pravil in pridobivajo nezamenljivo podobo. S tem se hkrati ohranjata paralelizem in medsebojna vez med dejanji in besedami. Tesno prepleteni akti dejanja in govorjenja so razločevalna črta najbolj arhaičnih žanrov slovstvene folkloristike: obrednih, kolednih, priložnostnih. Ponovitve gest in besed si tesno sledijo. Ponavljanja prežemajo strukturo teksta na vseh ravneh njegove organizacije.

Na koncu se Bartmiński posveti folklornim kolednicam in ljubezenski poeziji. Pri obeh žanrih poudari vsebnost simbolističnih elementov iz tradicionalne slovstvene folklo- re za bolj konkretno upodobitev.

Pri kolednicah se je simbolistična določenost najboljše ohranila v kolednicah z dobrimi željami ter gospodarskih in mladinskih kolednicah. Motiv čudeža v kolednici predstavlja pričevanje stalne navzočnosti Boga na zemlji in njegove usmiljenosti. Dar, obdarovanje je pomemben tradicionalni element koledovanja, pojavlja pa se tudi v obliki simbola (dar srca ...); darovanje v kolednicah je vzajemno.

Pri ljubezenski poeziji izloči tri značilnosti: 1. opevana ljubezen je dinamičen proces stalnega izmenjevanja čustev, odvisnih od spreminjajočih se okoliščin, 2. v konceptu ljubezni se harmonično združujejo čustvene in psihične komponente, 3. vloga ženske in moškega je že znana. Oba spola se pojavljata neposredno, skoz delujoče like v tekstu, in posredno, skoz subjekt, ki te like ustvarja iz izventekstovne perspektive.

Knjiga nam vsebinsko sicer ne prinaša veliko novega, saj gre v večini za starejše (do trideset let) in že objavljene članke, zato so nekatera dognanja v folkloristiki že splošno poznana in sprejeta, vendar je kljub temu odlična predstavitev dela etnolingvistov; nakaže nam tako postopke etnolingvistike kakor tudi njena dognanja. Bartmiński s svojimi razpravami povsem upraviči obstoj vede, ki je interdisciplinarna.

Saša Babič

Eva Krekovičová, *Mentálne obrazy, stereotypy a mýty vo folklóre a v politike.*

– Bratislava: Ústav etnológie SAV, 2005. – 128 str.

Eva Krekovičová je svoje raziskovalno prizadevanje v času velikih družbenih sprememb, ki so zajele tudi Slovaško, usmerila v prepoznavanje in interpretacijo kulturnih podob, stereotipov in mitov – tako v folklori kakor v politiki. Ta vprašanja prav v povezovanju izhodišč in spoznavnih moči etnologije in folkloristike odpirajo nove spoznavne možnosti.

V uvodnem poglavju, namenjenem določitvi metodološkega okvira, avtorica definira spomin oziroma išče razmerja med kolektivnim, socialnim in kulturnim spominom. Metodološko izhaja iz konceptov kolektivnega spomina, kakor ga je oblikovala francoska historična šola Annales, hkrati pa vključuje sodobne študije socialnega spomina P. Connertona in študije kolektivnega spomina v novejših nemških in drugih srednjeevropskih raziskavah J. Assmanna, M Csákyja, Mannove in H. H. Hahna. V uvodnem delu tudi natančno opredeljuje pojmovni okvir od stereotipa prek podobe, predsodka itn. – vse do samopodobe in podobe drugega.

Tri osrednja poglavja so namenjena prepoznavanju drugega v slovaškem izročilu, in sicer podob drugih narodov v slovaški folklori, podobi Judov na Slovaškem in podobi višjih družbenih plasti in meščanov. Z analizo več kot 90.000 pesmi in drugega gradiva je avtorica v izročilu prepoznala zelo šibko etnično oziroma nacionalno samopodobo Slovakov, odnos do drugih narodov pa je v obliki dihotomije mi-oni izražen pri dveh

etničnih oziroma verskih skupinah, pri Judih in Romih. Sicer pa je odnos do drugačnosti izražen predvsem z načeli socialnega razločevanja oziroma razdalj med kmeti in zemljiško gospodo. Tu avtorica tudi najde razloge za takšno samopodobo Slovakov, s katero se prepoznava predvsem kot preprost narod. Ta samopodoba je v času oblikovanja samostojne slovaške republike prerasla v nacionalni mit.

Pri tem je zanimiva avtoričina ugotovitev, da v slovaškem izročilu ni refleksije meščanstva, zgovorni pa so tudi razlogi za to.

V dveh poglavjih avtorica išče prepletanja med politiko in stereotipi, ki izvirajo iz izročila, oziroma med identiteto in miti nove slovaške državnosti: v tem okviru išče funkcijo stereotipov v jeziku politikov, prav tako pa tudi razmerja med slovaško mitologijo in sodobnostjo. Na podlagi teh ugotovitev avtorica razbira usmerjanje na Zahod, k Evropski uniji, utrjevanje razmeroma šibke slovaške narodne identitete in usihanje podobe Slovaške kot mosta med Vzhodom in Zahodom.

Delo je rezultat dolgoletnega raziskovalnega osvetljevanja kolektivnega oziroma socialnega spomina, ki je potekalo na treh medsebojno prepletajočih se ravneh: kot raziskava kulturnih podob in stereotipov v folklornih besedilih, kot študij aplikacije stereotipov tradicionalne folklore oziroma mehanizmov, ki so v času družbene transformacije na Slovaškem po letu 1989 in 1993 pripomogli k oblikovanju nove oziroma prenovljene slovaške mitologije, hkrati pa tudi kot študij sprememb v političnem in novinarskem izražanju, kolikor je to povezano s stereotipi in z njihovo simbolno razsežnostjo.

Časovno avtorica sledi stereotipom od časa fevdalizma, od negativne podobe višjih družbenih plasti nasploh. Ta podoba je v ljudskem izročilu ostala do danes, prepoznavna pa je celo v presoji podobe politika v času totalitarnega režima. Ene in druge stereotipe je avtorica iskala na podlagi ljudskega pesemskega in pripovednega izročila, vključno s pregovori, bodisi v obliki pisnega gradiva ali lastnih terenskih raziskav, hkrati pa tudi na podlagi političnih izjav in obveščanja oziroma njihovih presoj v vsakdanji novinarski praksi.

Delo, ki ga dopolnjuje kratek povzetek v angleškem jeziku, je vsekakor pomemben prispevek k razumevanju ne le slovaške samopodobe in v tem okviru tudi podobe drugega, temveč se bralcu nehote vsiljujejo tudi vzporednice s podobnimi vprašanji na Slovenskem. Hkrati gre tudi za razmislek o novih prepletanjih v srednjeevropskem prostoru, ki za seboj pušča še neodgovorjena vprašanja o podobah in samopodobah, mitih in stereotipih. Osvetlitve, kakršne prinaša knjiga Eve Krekovičové, olajšujejo ne le razumevanje lastnega naroda, temveč tudi sprejemanje drugega.

Marija Klobčar

Ol'ga Danglová, *Slovenský vidiek. Bariéry a perspektívy rozvoja.*

– Bratislava: Ústav etnológie SAV, 2006. – 191 str.

Avtorica, raziskovalka iz etnološkega inštituta Slovaške akademije znanosti v Bratislavi, ponuja v knjigi *Slovaško podeželje. Ločnice in perpektive razvoja* izjemno poučno in primerjalno zanimivo branje. V njej je zbran niz empiričnih študij, namenjenih obravnavi družbeno-ekonomskih sprememb na slovaškem podeželju, kakor jih je avtorica preučila med letoma 1990 in 2005. Mdr. dr. Danglová vodi raziskovalni projekt »Lokalni in regionalni razvoj. Kontekst evropske integracije«, tj. eden številnih raziskovalnih projektov, ki trenutno zaposlujejo 22 raziskovalcev v inštitutu. Vsi trenutno potekajoči projekti so z vidika mednarodnih primerjav aktualni in zanimivi tudi za slovenske raziskovalce – deloma zaradi blizkih raziskovalnih tradicij, pa tudi zaradi primerljivih gospodarskih, socialnih in splošno kulturnih razmer, povezanih s t. i. tranzicijo in procesi v postkomunizmu. Etnologi v inštitutu raziskujejo raznovrstno problematiko, ki jo dovolj nazorno nakazujejo naslovi njihovih raziskav (Nacionalizem v arheologiji. Etnologija in Historiografija na Slovaškem in na Madžarskem; Lokalni in regionalni razvoj. Kontekst evropske integracije; Diverzifikacija kot faktor oblikovanja identitete; Od folklornega teksta k folklornemu kontekstu. Žanri, med-žanri, kulturnozgodovinski in antropološki vidiki folklorističnih raziskav; Slovaki in tradicionalna kultura; Vsakdanje pripovedi v kontekstu zgodovinskih sprememb v Češki republiki in na Slovaškem po 1949, 1968, 1989, 1993 z vidika dinamičnega razvoja vrednot). Kot Center odličnosti imajo prijavljen projekt Kolektivne identitete v sodobnih družbah – območje Srednje Evrope, sicer pa so sodelavci v zadnjih letih koordinirali še naslednje raziskovalne naloge (nekatero še potekajo): Spodbujanje ruralnega okolja na družbeno-ekonomskih in kulturnih področjih; Digitalizacija Arhivskega gradiva Inštituta za etnologijo Slovaške akademije znanosti; Kulturne posebnosti slovaških regij; Zakladnica slovaške ljudske kulture; Transformacija slovaške prehranske kulture v 20. stoletju; Elektronske podatkovne zbirke IE SAZ; Holokavst Romov na Slovaškem; Judovska skupnost v času 1945–1989; Življenje judovskih otrok, ki so preživeli holokavst. Vključeni so v 6. okvirni program EU, z Avstrijci so lani dokončali projekt Živeto sosetstvo – Spodnja Avstrija in bratislavsko in trnavsko območje, prav tako je bil lani sklenjen projekt Interreg IIIa Konstrukcijska, arhitekturna in družbena obnova predmestij Bratislave in Dunaja.

Ol'ga Danglová, ki je tudi gostujoča predavateljica na Katedri za etnologijo in kulturno antropologijo Univerze Komenskega v Bratislavi in na Katedri za etnologijo in etnomuzikologijo v Nitri, se na svoji poklicni poti ukvarja z družbenokulturnimi spremembami, vprašanji regionalnega razvoja, tudi z materialno kulturo. Pred to knjigo je objavila monografijo o okrasju kot simbolu na Slovaškem v evropskem kontekstu (*Dekor, symbol. Dekorativne umenie na Slovensku u európskom kontexte*, 2001), sodelovala pa je tudi pri osrednjih slovaških projektih (*Etnografický atlas Slovenska*, 1992; *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*, 1996, *Slovakia. European Context of Folk Culture*, 1997).

V tej knjigi zbrana besedila povezuje analiza strategij in adaptacij v mikro-svetu podeželskih skupnosti, kakršne so pogost fenomen oz. nasledek družbenih in političnih sprememb na makro-ravni. Čeprav je glavni okvir čas posocializma, avtorica ugotavlja, da je pri tem ključna zgodovinska analiza – brez nje bi bilo dogajanje po letu 1990 pomankljivo in nepovedno. Tako sta prvi poglavji (vseh je sedem) namenjeni upodobitvi predmodernega slovaškega podeželja (čas med prvo in drugo svetovno vojno in desetletja po drugi). Na podlagi številnih virov so se ji izluščile naslednje značilnosti: življenje v cikličnem teku naravnega časa, sledi zavezanosti tradiciji, lokalna osama v družbenem pogledu (zaradi značilnosti dela in bivanja), čut za notranjo solidarnost, težnja k uniformnosti, endogamija, avtoritavnost v družinskih razmerjih, spontanost v medgeneracijski transmisiji, pasivno sprejemanje kulturnega sistema.

Navedeni sklepi potrjujejo, da so v ospredju njenega zanimanja vrednote in prepričanja, drže in ravnanja, posebej tiste, ki so povezane z ekonomskim in socialnim ravnanjem. To pa je snov, diferencirano predstavljena v študijah primerov ruralne ekonomije. Pri tem je bila zlasti pozorna na materializacijo družbene hierarhije, psihološke zadrege v zvezi z bogastvom, bogataši in trgovci. To je povezano z dejstvom, da so ljudje revščino dojemali kot normalne in sprejemljive življenjske razmere. Ob tem je bilo (težko) delo najvišja vrednota.

Kako se je moderniziralo slovaško podeželje, je predmet tretjega poglavja. Vsaj nekatere značilnosti predindustrijskega sveta so se ponekod na slovaškem podeželju ohranile do druge polovice 20. stoletja (npr. enost družine in njene lastnine, dediščinska načela, skupnostna identiteta in pripadnost, recipročnost). Danglová ugotavlja, da so najkorenitejše posledice povzročila spreminjajoča se lastninska razmerja v vseh treh obdobjih, na katera je bila pozorna: do srede 20. stoletja je lastništvo nihalo med ostanki »komunalizma« (kooperantsko lastništvo in skupna obdelava zemlje) in napredujočim »individualizmom«, s katerim je sicer družbena razplatenost vse bolj rasla, hkrati pa je posameznikom omogočal ekonomsko varnost in ustrezno kopičenje kapitala. Prav zaradi tega so bila leta po 1945, ko je prisilna kolektivizacija kmetijstva vse bolj napredovala, izjemno konfliktna.

Naslednja poglavja govorijo o zadnjem obdobju, po 1989, ko je na spreminjanje kmetijstva najusodnejše vplivala dekolektivizacija in sta postala privatizacija in podjetništvo glavni razvojni značilnosti. Prav zato so bile v središču avtoričine pozornosti lastniške pravice: marsikatera družina si je priborila po vojni podružbljeno zemljo, vendar to še ni pomenilo tudi konkurenčnega majhnega gospodarstva – pridobljeno zemljo je veliko majhnih lastnikov dalo v rabo združenim kmetijstvom. Precej uspešnejši pa so t. i. kmečki podjetniki, ki upravljajo z več sto hektari kmetijskih zemljišč in se usmerjajo v pridelavo specifičnih pridelkov, načrtujejo produkcijo, jo posodablajo in širijo svojo lastnino. Izsledki raziskave kažejo na izjemno zapleten proces prehoda socialističnega kolektivnega gospodarstva kooperativnih zadrug v zadruge, katerih akterji so zasebni lastniki in zaposleni. Uspešnost nove ekonomije je razen od velikosti posesti odvisna tudi od geografskega položaja in ostankov starih načinov ureditve.

V šestem poglavju je predstavljena nasprotna stran dobičkonosni – revščina, ki je prizadela kmečko prebivalstvo med gospodarskimi spremembami in ki ni samo materialna, temveč tudi socialna. Pomembno je vprašanje, v kolikšni meri to deprivilegiranost povzročajo zunanji dejavniki ali pa je morda povezana z držo in ravnanjem posameznikov ali pa gre za kombinacijo obojega.

Zadnje poglavje govori o konfliktu kot spremljevalcu omenjenih ekonomsko-socialnih sprememb: socialni konflikti so prignani do kritičnih mej zaradi nasprotujočih si interesov posameznikov in skupin glede spreminjanja lastništva. Kolikor so konflikti splošni, pa so seveda oblike in intenzivnost odvisne od lokalnih okoliščin, oblasti in vpletenih ustanov.

Čeprav je avtorica delna spoznanja raziskav v poldrugem desetletju objavljala sproti v slovaških zbornikih in revijah, nekaj tudi v tujini (razprave, ki so podlaga posamičnim poglavjem, so navedene na koncu), knjiga ne učinkuje kot zlepljenka, temveč kot osredinjen interes za aktualno problematiko, ki jo dnevno preživljajo tisoči in tisoči ljudi. Podobno tudi v mestnem okolju, in tudi ne samo na Slovaškem.

Knjiga Ol'ge Danglove se uvršča v tisto smer razpravljanja o tranziciji in posocializmu, ki temelji na podlagi dobrega poznavanja in kritike virov, historičnega študija, tudi tega, kar je raziskovalka ali raziskovalec doživel in preživel kot udeleženec oz. prizadeti v tem procesu, skratka od znotraj. Historično-socialna občutljivost ni neogibno zavezana domačinski perspektivi, se pa po tej bistveno razlikuje od marsikatere zunanje, ki radosti in prikrajšanosti interpretira skoraj izključno v kontekstu aktualnih družbeno-političnih ali pa celo znanstvenih ideologij. Sklepi niti niso tako zelo vsak sebi – saj govorijo o interesih in razmerjih moči, ki seveda niso nekaj nevtralnega. Je pa pripoved Danglove prepričljiva, empirično dobro dokumentirana in široko oz. razgledano argumentirana; to nam pojasni tudi seznam referenčne literature, ki je lahko v pomoč za prve korake vsakemu, ki ga problematika zanima.

Ingrid Slavec Gradišnik